

गुलाब सौरभ

(गुलाबवाटिकाविहार यातून)

नमितो सद्भावे मी प्रार्थित श्रीमद् गुलाबरायाते ।
 नारायणपदपद्मी सुप्रेमा दाविला बरा याते ॥१॥
 श्रीराधारमणाच्या विश्वस्तुतचरणकमलिंचा भृंग ।
 यद्वैराग्य स्मरवी दशरथजामात विप्र तो शृंग ।२॥
 परानंदाय शांताय चित्सुखाय चिदात्मने ।
 लोकलालनलीलायालोकतोकाय ते नमः॥३॥
 माधुर्यामृतकल्लोलं सच्चिदानंदविग्रहम्
 पांडुरंगगुरुं वंदे मोदवंशसमुद्भवम् ॥४॥

-- ० --

(१)

जन्मसिद्ध विद्वत्ता, साधुत्व आणि कवित्व हे तिन्ही गुण आंगी एवकटलेले, विदुर, व्याध, नारदादि प्राचीन महात्मे व श्रीज्ञानेश्वरमहाराज, एकनाथमहाराज, श्रीतुकारामादि अर्वाचीन महात्मे यांच्या तोडीचे श्रीगुलाबराव महाराज हे वऱ्हाडांत होऊन गेले. याचे व्यावहारिक नांव **गुलाबराव गोंदूजी मोहोड माधानकर** असे आहे. **माधान** गांव हे यांचे राहण्याचे मुख्य ठिकाण असून ते उमरावती जिल्ह्यांत एलिचपूर तालुक्यांत आहे. श्रीगुलाबरावमहाराजांचा जन्म परम पवित्र पुण्यशील माउली **सौ. अलोकाबाई** इचे उदरी शके १८०३ वृषभनामसंवत्सर (ई. स. १८८१ जुलई) आषाढ महिन्यांत **लोणीटाकळी** गांवी त्यांच्या आजोळी झाला.

यांचे आज्ञे राणोजीराव निरसीम शिवभक्त होते. गुलाबराव महाराजांच्या तीर्थरूपांचे नांव **गोंदूजी**. यांच्या वयाच्या **तिसऱ्यावर्षी** यांची मातोश्री निवर्तली व यांचे वयाच्या **तेराव्यावर्षी** यांचे वडील निवर्तले. हल्लीं माधान येथे यांची आप्तपुत्र मंडळीही पुष्कळ आहे. हे जातीने **सूर्यवंशी भारद्वाजगोत्री राणा रजपूत असून व्यवहारांत आपणास शूद्र म्हणवितात.**

(२)

सुमारें **नऊ महिन्यांचे** असतानाच कांही दुर्निमित्ताने यांचे दोन्ही डोळे आंधळे झाले. **बाराव्यावर्षी** यांचे लग्न होऊन, यांचे **२४ व्या वर्षी** (शके १८२८ श्रावण वद्य चतुर्थी, ई. स. ८ आगस्त १९०६ त) यांची पत्नी **सौ. मनकर्णिकाबाई** ही परलोकवासी झाली. इला शके १८२७ कार्तिकशुद्ध पंचमी (ई. स. १ नवंबर १९०५) रोज बुधवारी एक मुलगा झाला. त्याचे नांव **अनंता** असे आहे. श्रीगुलाबरावमहाराज हे पुण्यपत्नी भाद्रपद शुद्ध १२ शके १८३७ त (ई. स. २० सप्टेंबर १९१५ त) सोमवारी समाधिस्थ झाले.

महाराजांची अलौकिक बुद्धिमत्ता व भक्तिज्ञान-वैराग्यादि संपत्ति लहानपणापासूनच प्रगट दिसू लागली. चौदा ते वीस वर्षांच्या आंतच यांनी सत्यशोधकादि वेदबाह्य मतांचा मोड करून ब्राह्मणांचा पक्ष घेतला. सामवेदादि ज्ञानाने व गानाने ब्रह्मवृंदांस संतुष्ट केले.

अमोघ निरूपण म्हणून प्रणवात्मक विषय लिहिला. सांख्य, योग, वेदान्त, वैद्यक, व्याकरणादि विषय लोकांस शिकविले.

(३)

कोयाळ, भिंगरी, फुगड्या, पिंगा इत्यादि बाललीलांनी व भजन, गोपाळकाला इत्यादि मधुर लीलांनी परिचित जनांस प्रेमलुब्ध केले. हस्तस्पर्शाने व्याधिपीडित-जनांचे रोग दूर केले.

गायत्रीचा अर्थ लेखन केला. नारदभक्ति-सूत्रावर ओवीबद्ध भाष्य लिहिले; हिंप्राटिझम्, विल-पावर यांचे प्रयोग करून दाखविले.

आंगांस देव आणून ढोंग ढांग करून भोळ्या लोकांस फसविणाऱ्या स्त्रिया व पुरुष यांची बिगे बाहेर काढली.

डार्विन, स्पेन्सरादि पारकीय मतवाद्यांचे सप्रमाण व सयुक्तिक खंडण करून मार्मिक जनांत कौतुक उत्पन्न केले. व अमृतानुभव, ज्ञानेश्वरी, भारत-भागवतादि ग्रंथांतील विषय आपल्या गद्यपद्यमय रसाळ वाणीने मराठी व संस्कृतभाषेत निरूपण करून भगवद्गुणसंकीर्तनाने जनांस भक्तीचा मार्ग दाखविला. संतचरित्रमालेत रा. रा. लक्ष्मण रामचंद्र पांगारकर यांचे संबधाने लिहितात:-

(४)

“सत्पुरुषमालिङ्गं त्यांच्या सारखा दांडगा ज्ञानी, भक्त व सप्रेम वक्ता माझ्या पाहण्यांत दुसरा आला नाही. त्यांचे वादपटुत्वही असामान्य होते. श्रीगुलाबराव यांना कोणीही सरळपणाने प्रश्न केला म्हणजे ते सरळ सुंदर भाषण करीत. पण कोणी छलबुद्धीने, कपटबुद्धीने त्यांजकडे गेला म्हणजे त्याची वृत्ति ते चांचपून पहात.

त्यांची कृष्णोपासना होती व श्रीज्ञानेश्वर महाराजांना ते ‘तात’ समजून स्वतःच्या ठिकाणी गोपीची भावना ठेवीत असल्यामुळे ते आपणास ‘ज्ञानेश्वरकन्या’ (पंचलतिका) भावीत. त्यांच्या ठिकाणी अगाध ज्ञानाबरोबर भक्तीचा जिह्वाळाही विलक्षण होता.....महाराज सनातन हिंदुधर्माचे पुरस्कर्ते होते. ‘महाराजांची दांडगी विद्वत्ता त्यांच्या ग्रंथांवरूनही प्रतीत होते..... शब्दप्रामाण्य, युक्तिवाद, कोटिक्रम या सर्वांत त्यांचा हातखंडा असे. न्याय-योग-वेदान्तादि शास्त्रांची प्रमेये त्यांनी स्पष्ट, सुलभ व निःसंदेहपणाच्या अधिकारयुक्त वाणीने सांगितली आहेत. श्रीगुलाबराव महाराजांकडे पाहिले म्हणजे हा पुरुष हाच मूर्तिमंत चमत्कार आहे असे वाटे. स्पष्ट,

(५)

2

पूजादिकर्मे ते इतक्या सशास्त्रीतीने व सद्भावाने तासचे तास करीत की त्यांची कर्मनिष्ठा पाहून कर्मटालाही धन्यता वाटे.

कर्म, ज्ञान, उपासना या तीनही बाबतींत त्यांचे अन्तःकरण व आचरण इतके बिनतोड असून अब्याज मनोहर होते की, ही साधुमूर्ति लोकांना मार्ग दाखविण्यासाठीच अवतरली आहे असे भाविकांच्याच काय पण सुबुद्ध तार्किकांच्याहि मनाला वाटे.

आस्तिकाशी व नास्तिकाशी निर्विकारपणे वाद करायला ते हवे तेव्हा सिद्ध असत. पण कोणी छलबुद्धीने परीक्षा पहाण्याच्या हेतूने कांही कपट मनांत धरून आला की ते तात्काळ ओळखीत व मग आपल्या हृदयांतील सारी कोमलता आच्छन्न करीत व त्यांशी अशा रीतीने बोलत की, त्यांच्या स्वतःविषयी, त्याचा अनादर व्हावा ! पुण्यांतील कित्येक विद्वानांना त्यांनी अशाच रीतीने धुडकावून लाविले होते व हे ते मजपाशी स्पष्ट बोललेही होते. . . .

(७)

निर्भीड व निर्लोभ अशी त्यांची शिकवण असे. कर्म, ज्ञान व उपासना ह्या तिहींचाही त्यांच्या भाषणांत व आचरणांत इतका उत्कृष्ट मिलाफ असे की, त्यांना ‘विदुरांचा अवतार’ म्हणावेसे वाटे. त्यांची वाणी अत्यंत खणखणीत असून पराकाष्ठेची मधुर होती. त्यांचे बडे कीर्तन व पुराण चालले की श्रोत्यांच्या वृत्ति अगदी तन्मय होत. पुराणांत तात्कालिक स्फूर्तीने शकडों ओव्या व अभंग हे रचत रचत म्हणत.”

महाराजांचे सविस्तर व उत्कृष्ट चरित्र त्यांचे शिष्य कैलासवासी राजेश्वरराव त्रिपुरवार यांनी लिहिले आहे. त्या चरित्राच्या प्रस्तावनेत रा.रा.पांगारकर म्हणतात:-

‘महाराज बोलू लागले की भक्तिप्रेमामृताचा नुस्ता पाऊस पडे.

ते चर्चा करू लागले की त्यांची निर्दोष वादसरणी, विलक्षण ज्ञान व युक्तिवाद पाहून मन कुंठीत होई;

ते प्रेमाने गाऊ लागले की मुलाच्या माधुर्यालाही लाजविणारी त्यांची अत्यंत मधुरवाणी ऐकून चित्त नागासारखे डोलू लागे.

(६)

अव्यंग कर्म, विशुद्ध ज्ञान, अलोट भक्ति या तिहींचे एकीकरण सत्पुरुषांचाचून अन्यत्र कोठेही दिसत नाही. ते महाराजांत होतेंच पण याशिवाय अर्वाचीन चिकित्सक दृष्टीलाही ज्याचा उलगडा होत नाही अशा कित्येक गूढ (मिस्टिक) गोष्टी त्यांज जवळ होत्या असे कोणाही पूर्वग्रहविमुक्तपुरुषास कबूल करावे लागे.

अलौकिक कवित्वशक्तीचा अनुभव

ई. स. १९०६ साली रा. रा. पांगारकर यांस महाराजांच्या अलौकिक कवित्वशक्तीचा जो अनुभव आला तो पुढे त्यांनी आपल्या मुमुक्षुपत्राच्या शके १८३० भाद्रपद वद्य १४ गुरुवार, ता. २४ सप्टेंबर १९०८ च्या अंकात छापून प्रसिद्ध केला तो येणेप्रमाणे-

“यांच्या (श्रीगुलाबराव महाराजांच्या) कवित्वाची एक स्वानुभवांतली गोष्ट सांगतां :- आम्ही उमरावतीस असतांना एकदां तेथून आठ कोसांवर पूर्णानदीच्या तीरी शुक्लेश्वर वाठोडा येथे यांचे कात्यानीव्रत चालले होते, तत्प्रीत्यर्थ तेथे मुद्दाम गेलो. उमरावतीहून ८/१० इसम

(८)

बरोबर होते.त्या प्रसंगी आमचे पुण्याचे मित्र श्रीज्ञानेश्वरीभक्त व अत्यंत पुण्यशील आणि खरे मुमुक्षु **रा.केशवराव देशमुख** बी.ए. हेही होते.आमचे तीन दिवस श्रीकृष्णाच्या नंदगोकुळांत जाण्याइतके परमानंदांत गेले.

दुसरे दिवशी दुपारी तीन वाजतां सुमारे ४०/५० इसम एका उपवनांत आम्ही शिवालयासंनिध एका हेमाडपंती देवळांत पुष्पवाटिकेत बसलो होतो.गुलाबमहाराज अर्थातच बरोबर होते.त्यांची वृत्ति प्रसन्न झाली, व "मी आता पुराण सांगतो, तुम्ही सर्वजण ऐका" असे ते म्हणाले.पुराणाचा विषय आम्ही सुचवावा असा त्यांचा फार आग्रह पडल्यावरून हे विश्वचि माझे घर । ऐसी मती जयाची स्थिर ।

किंबहुना चराचर । आपण जाहला ॥

ही ज्ञानेश्वरीतील बाराव्या अध्यायातली ओवी आम्ही सुचविली. ओवी ऐकताच गुलाबरावांनी मान दहावीस वेळा फिरविली, (ही त्यांना संवयच आहे) व ओव्या म्हणण्यास आरंभ केला.

पुराणाचे मंगलाचरण त्यांनी १५० ओव्यात केले. १०० ओव्यात वरील ओवीचा मागचा संदर्भ जुळवून दिला

(९)

व एका प्रहराच्या अवधीत म्हणजे तीन साडेतीन तासात वरील ओवीच्या अर्थाचे विवरण तात्काळ रचत म्हटलेल्या किंवा म्हणत रचलेल्या एकहजार ओव्यांत त्यांनी केलें ! आमच्या प्राचीन संतकवींचें आम्हांस स्मरण झाले.ओव्या तरी सामान्यांतल्या होत्या असे नाही. ज्ञानेश्वरी, अमृतानुभव, नाथभागवत, विवेकसिंधु ह्या जगन्मान्य ग्रंथांच्या टीकाराला सर्वथा शोभण्यासारख्या भारदस्त, शुद्ध, अत्यंत प्रेमळ अशा त्या ओव्या होत्या.

नामदेव-तुकारामांचे अभंग कोटींनी मोजण्यासारखे असणे अशक्य नाही, असें आम्हांस तेव्हां वाटलें.भागवतावर व रामायणावर नाथ हजारो ओव्या कसे बोलत गेले असतील याची कल्पना आम्हांस तेव्हा आली. महाराजांनी दुसऱ्या दिवशीही "म्हणोनि जे जे उचित । आणि अवसरें करुनि प्राप्त । ते हेतुरहित । आचरे तूं" ह्या तिसऱ्या अध्यायांतल्या ओवीवरही अशाच ७००/८०० ओव्या तात्काळ रचीत म्हटल्या. ओवी प्रौढ व प्रासादिक होती. सर्व अर्वाचीन कवि त्यांच्या पायावर घालावे असे मला तत्काळ वाटले !

(१०)

3

ज्ञानेश्वर महाराज हे तात, श्रीकृष्ण (वासुदेव नामक) हे पति व स्वतः आपण गोपी (पंचलतिका) अशी त्यांची उपासना पाहून कित्येक नवीनांस आश्चर्य वाटे; तथापि त्यांचा अत्युत्कट भक्तिप्रेमाचा जिद्दाळा पाहून मी त्यातच दंग झालो.

भोजनप्रसंगाचा आनंदही अनुपम होता.मी श्लोक म्हणावा व त्याचे त्यांनी तत्काळ व त्याच वृत्तांत रचलेल्या श्लोकाने उत्तर द्यावे असे सारखे चालले होते. ती अद्भुत काव्यशक्ति, ती पराकाष्ठेची मधुर वाणी, ती अलोट कृष्णभक्ती, तो नांव घेण्याचा अपूर्व समारंभ, या सर्वांनी माझे मन मोहून गेले.गुलाबराव महाराजांच्या संगतीत 'अद्भुतं रोमहर्षणं' असा भक्तिप्रेमानंद चांगला भोगायला सांपडला.ते नुस्ता 'ज्ञानेश्वर माउली' अशा साध्या मंत्राचा पूजापुराणोत्तर जो मंजुळ घोष करीत तो अजून माझ्या कानात घुमत आहे.इतके मधुर नामस्मरण अन्यत्र कोठे ऐकावयाला मिळालेच नाही."

ई.स.१९११/१२ साली तळेगांवाहून परत येतांना वाटेंत २।४ लावण्याही त्यांनी मजेने म्हणून दाखविल्या.

(११)

एके दिवशी स्नानाला पाणी उपसले होते.दोन चार स्वयंसेवक पाणी उपसण्यात गुंतले होते, दर्शनास आलेल्या शेषनास लोकांचा भोवती गराडा पडला होता अशावेळी मी महाराजांस सहज प्रश्न केला की, "आपल्या अध्यात्म्याच्या तोडीचे पाश्चात्य तत्त्वज्ञानांत काय आहे?"

यावर त्यांनी, "प्लेटो, साप्लेन्तीस, डेकार्ट, काण्ट, हेगेल, स्पेन्सर, मिल्स इत्यादि अनेक तत्त्वज्ञानांच्या ग्रंथांचे विहंगमदृष्ट्या विवेचन करून म्हटले की, यात कोणी कोणी लांबून चांचपडणारे सांपडतात, पण सूर्यप्रकाशासारखे आत्मज्ञान स्वच्छ असलेले महात्मे भरतखंडांतच उपजले आहेत. प्लोटिनस कांहीसा जवळ गेलेला दिसतो."

कोणी लघुलिपी लेखक जवळ असता तर कोण बहार झाली असती ! पाश्चात्य तत्त्वज्ञानावर इतके उत्कृष्ट व्याख्यान देणारा प्रोफेसर कोणात्याही कॉलेजांत मिळावयाचा नाही, असे उद्गार श्रोत्यांच्या तोंडून निघाल्यास नवल काय? सत्पुरुषांची ज्ञानेन्द्रिये अत्यंत सूक्ष्म असतात व म्हणून सामान्य जीवांना अगम्य अशा गोष्टी त्यांच्या सूक्ष्म दृष्टीला सहज

(१२)

गम्य होतात, अनेक चमत्कारांचे बीज या एका गोष्टीत आहे.

सर्व धर्मांची तत्त्वे

पृथ्वीतील सर्व धर्मांची तत्त्वे यांना अवगत होती. यच्चयावत् लौकिक व अलौकिक शास्त्रांचे हृदय यांच्या करतलगत होते. जगातील कोणत्याही भाषेतील धर्मशास्त्रविषयक विचार यांना पूर्ण ज्ञात असून, श्रुति, युक्ति, अनुभवाने ते दुसऱ्यास समजावून देण्यात कुशल व अधिकारानुसार नित्य नूतन साधनप्रक्रिया सांगण्यांत ते प्रवीण होते.

सांख्ययोगवेदान्तादि शास्त्रांची मूळ परंपरा सोडून ज्या टीकाकारांनी त्यावर टीका लिहिल्या त्यांचे त्यांनी खंडण केले.

यांची कविताशक्ति तात्काल स्फूर्तिजन्य अशी होती. प्रत्यही नूतन प्रेमळ पद्यांनी भगवंताला आळविणे, गद्यपद्यमय ग्रंथरचना करून बद्धांस सन्मार्गगामी करणे व मुमुक्षूंचा उद्धार करणे, गुणी जनांची मैत्री संपादन करणे, प्राचीन व अर्वाचीन विद्याग्रंथांचे परिशीलन व व्यवहाराचे निरीक्षण

(१३)

करणे, चांगल्या उत्तीचा संग्रह करणे इत्यादि विद्याव्यासंगांत यांचा काळ जात असल्यामुळे यांचे वास्तव्य असे तेथून वाद, भेद, निंदा हे कळिकाळाचे फंद देशोधडी होऊन कृतकालीन न्याय, धर्म, हरिनाम तेथे नांदू लागत.

श्रीगुलाबराव महाराजांचे आचरण अत्यंत शुद्ध व वेदमार्गाला धरून होते.

विनय तर यांची मोठी संपत्तीच होती.

उपासनादृष्टीने हे हरिहरोपासक असून मधुराद्वैतदर्शनाचे आचार्य होते.

ज्ञानोत्तरकाली दृष्टदुःखनिवृत्त्यर्थ व परमानंद-प्राप्तिकरिता भगवद्भक्ति पाहिजे हें यांचे ध्येय होय. व एवढ्याच करितां *स्वतःला ते ज्ञानेश्वरकन्या व श्रीकृष्णपत्नी म्हणवीत असून मंगळसूत्र, वेणीकुंकुमादि सौभाग्यचिन्हे ते धारण करीत.

* नित्य (शिवाची) पार्थिवपूजा,

* श्रीज्ञानेश्वर महाराजांच्या पादुकांची व श्रीकृष्णमूर्तीची नित्यपूजा,

(१४)

4

* एकवेळ भोजन,

* गुरुवारी श्रीज्ञानेश्वर महाराजांची पालखी,

* द्वादशीला काला,

* वर्षातून एक दोन वेळ आळंदीची वारी,

* प्रतिवर्षी मार्गेश्वरांत -

श्रीकृष्णो रमणो भवेदिति धिया कात्यायनीस्वर्चनम् ।

आरब्धं बलहीनयाऽपि हि मयाऽलंदीश्वरांगोत्थया ।

अत्रागत्य महाजना भगवतः पादप्रसादोत्सवाः ।

गोविन्दोऽस्तु पतिस्तवेति वचनैःस्तुवन्तु नो मंगलम् ॥

याप्रमाणे अनुयायी, प्रेमी व मित्रमंडळीस निमंत्रणपत्रिका पाठवून कात्यायनीव्रतोत्सव होत असे.

* माघवद्यंता महाशिवरात्र्युत्सव,

* श्रावणवद्यंता श्रीकृष्णजन्मोत्सव,

* चैत्रांत रामनवमी हें नित्य नैमित्तिक होत.

यांची बहुतेक चर्चा रात्री चालत असे. यांच्या वयाची पहिली वीसबावीस वर्षे माधानांत व आसपासच्या खेड्यापाड्यांतच गेली. पुढे विशेषे करून उमरावतीस व

(१५)

इतरत्र गुणग्राही प्रेमाची मंडळी मिळाल्यावर यांचा सत्कीर्तिपरिमल हां हां म्हणतां लांबवर पसरला.

आर्वीचे श्रीयुत दामोदर आप्पाजी महाराज व अकोल्याचे श्रीयुत घोणेशास्त्री यांच्या सारख्या प्रेमळानी मोठ्या आवडीने यांच्या जवळ आपलें हितगुण सांगितले आहे.

काशी येथील प्रसिद्ध श्रीकृष्णानंद या सारख्यांनी यांना "श्रीकृष्ण व नारद यांच्या बरोबरीचे" म्हटले आहे.

प्रयाग येथील पंडित आदित्यराम भट्टाचार्या सारख्यांना हे केवळ बालबृहस्पति व आधुनिक आंग्लविद्याविभूषित विद्वानांस हे एक इंटलेक्च्युएल फिर्नामिना Intellectual Phenomena म्हणजे मूर्तिमंत बौद्धिक देखावा वाटत असे.

एवढी अलौकिक बुद्धिमत्ता यांना आपोआप कशी प्राप्त झाली या कोड्याचें उत्तर ज्ञानेश्वरीच्या सहाव्या अध्यायाच्या ४५३- ४५४ ओव्यांत आहे. त्या अशा :-

तैसी दशेचि वाट न पाहतां । वयेसेचिया गांवा न येतां ।
बाळपर्णीच सर्वज्ञता । वरी तयातें ॥४५३॥

(१६)

तिये सिद्धप्रज्ञेचेनि लाभें । मनचि सारखतें दुभे ।
मग सकळशास्त्रें स्वयंभें । निघती मुखें ॥४५४॥

शब्दावरून माणसांचा व ग्रंथांचा स्वभाव ओळखण हा त्यांचा मोठा दृष्ट चमत्कार असे.

ते स्वतः चमत्कारांचा व करामतीचा निषेध करीत असून त्यांची सगळी खटपट आश्रित जनांची बुद्धि वाढविण्याकडे असे.

यांची वर्तणूक सर्वांशी मित्रत्वाच्या नात्यानें असून साह्यकर्त्यास ते गुरु म्हणून मान देत असत.

बाळपणचे खेळ, स्वच्छंद विहार, एकांताची आवड इत्यादि गोष्टी यांच्या ठिकाणी अखेर पावेतो तशाच कायम होत्या.

स्वेच्छा विहार

श्रीगुलाबरावमहाराजांचे राहाण्याचे मुख्य स्थान अमुकच ठिकाणी असें नव्हतें. ते बालपणा पासूनच अत्यंत स्वेच्छाचारी होते :- 'जातो ते स्थळ सांगेना । सांगितलें तेथें जाईना । आपुली स्थिती अनुमाना । येवोंचि नेदी' ॥ या

(१७)

दासबोधांतील समर्थोद्वाराप्रमाणें त्यांचें वागणें असें. घटकेत कोठें जातील याचा नेम सांगतां येत नसे. वाटले तर पुनः पूर्वस्थळी येत, किंवा दुसऱ्या मुक्कामी आपला पुस्तकसंग्रह बोलावून घेत. तोंपर्यंत त्यांचा पुस्तकसंग्रह चार आठ दिवस पूर्वमुक्कामीच असे. शिवाय ते जेथून जात तेथून लेखी व छापील ग्रंथ मिळतील तेवढे मिळविण्याची त्यांची खटपट असे. श्रीगुलाबराव महाराजांचा ग्रंथसंग्रह आजमितीस सुमारे १०-१२ हजार रुपये किंमतीचा आहे.

यांनी दयार्द्र होऊन, स्वयंस्फूर्तीचा वेग कमी करून केवळ लोककल्याणार्थ ज्या ग्रंथांचे लेखन करविले ते ग्रंथ 'सूक्तिरत्नावली' या नांवाने आजपर्यंत तेरा भागात छापून तयार झाले आहेत. तीन चार भाग आणखी निघतील असा अदमास आहे. ग्रंथलेखनवाचनाच्या कामांत यांना मुख्यत्वे साह्य करणारे चांदा येथील श्रीयुत नारायणराव पंडित व उमरावतीचे श्रीयुत हरिभाऊ केवले हे होत. श्रीयुत नारायणराव पंडित (श्री बाबाजी महाराज) हल्ली महाराजांचे गादीवर महाराजांनीच नियुक्त केलेले आहेत. या छापून

(१८)

झालेल्या सर्व ग्रंथांची संक्षिप्त माहिती या पुस्तकाच्या शेवटी दिली आहे.

ग्रंथरचना

अनेक शंका कुशकांचे निरसन करून होईल तितक्या रीतीने धार्मिक व शास्त्रीय विषय पटवून देण्याची प्रतिज्ञा यांनी या ग्रंथांत बरीच पूर्ण केली आहे. यांनी आपल्या स्वयंस्फूर्तीच्या प्रासादिक, ओजस्वी व वेगवती वाणीनें जे कोट्यावधी अभंग, ओव्या, पदे, लावण्या, श्लोक, वगैरे म्हटले ते आम्ही शंभर दोनशे जन्म घेऊनही लिहू शकलो असतो की काय, याची आम्हाला वानवाच वाटते. रा. रा. पांगारकरांच्या म्हणण्याप्रमाणें येथें त्यांच्या लघुलिपी-लेखकाची देखील तारंबळ उडून तो नुसता बसला असता. ज्या ठिकाणी श्रोत्यांच्या बुद्धीचा वेगही त्यांचे वेगवती वाणींतून निघालेल्या शब्दांचा पूर्ण अर्थ झेलण्यास असमर्थ असे त्या ठिकाणी बिचारा लघुलिपीलेखक किती टिकाव धरणार ! नुसते शब्द झाले तरी काय, त्याला कांही मर्यादा आहेच. महाराजांचे काम पडलें अमर्याद ! आम्हीही त्यांच्या संगतीतले असत्यामुळे

(१९)

रा. रा. पांगारकरां प्रमाणे, दोन चार वेळ ह्याबद्दल, महाराजांजवळ आपली दिलगिरी प्रदर्शित केली. शेवटीं ते मला म्हणाले -

“मुळे मास्तर, माझे काव्य लिहिण्याचें काम पुष्कळ निराळ्या शक्तीचे 'लघुलिपी लेखक' करीत आहेत हें तुम्हांला समजूं नये काय ?”

“माझे कोणतेंही काव्य फुकट जात नाही.”

हे शब्द ऐकून आम्ही या विषयांतला वाग्यवहार बंद करून, गुलाबवाटिकेंत चैनी गड्यांप्रमाणें कांही न करिता यथेच्छ विहार करूं लागलो व मजा घेऊं लागलो. तेव्हापासून डोळे मिटून- हळहळ न करितां आम्ही मधून मधून 'वाहवा ! महाराज वाहवा !' म्हणून नागाप्रमाणें डोलण्याचीच क्रिया चालूं ठेविली.

ग्रंथवाचन

ग्रंथ वाचण्याची महाराजांची पद्धती फार विलक्षण होती. ग्रंथ कितीही नवीन असो, त्याच्या अनुक्रमणिकेवरून किंवा प्रस्तावनेवरून आंतील विषयाचें स्वरूप त्यांच्या चटकन

(२०)

ध्यानांत येत असे पूर्वाचार्यांचे ग्रंथ, प्राचीनशास्त्रीय व पुराणादि ग्रंथ हे देखील त्यांना साग्र कोणी वाचून दाखविले नव्हते. तथापि “अमुक ग्रंथांतील अमुक प्रकरण किंवा भाग वाच” असेंच ते बहुत करून सांगत. पहिल्या २०।२२ वर्षांत ते खेडवळ भागाच्या फारसे बाहेर गेलेले नव्हते व नंतर उमरावतीस आले तेव्हां पहिली एक दोन वर्षे ग्रंथवाचन क्वचितच चालत होते. ज्ञानेश्वरीवर ओवीबद्ध निरूपणे व नवीन अभंग, पदे, गाणी व मधून मधून ग्रंथलेखन हीच फार होत. शिवाय शेवटी भेदधिक्कार, श्रीहर्षाचे खंडनखंडखाद्य यांसारखे कठीण ग्रंथ वाचून दाखवितांना वाचकांची नुसत्या शब्दापलीकडे कितपत दृष्टि जात असेल हे त्यांनाच माहीत!

परंतु इतक्याही भानगडीतून सनातन वेदश्रुतिसिद्धान्ताशी न मिळणाऱ्या मतांची योग्य व मार्मिक समीक्षा करून सनातन धर्माचे श्रुतिसिद्ध सिद्धान्त महाराज नवीन तऱ्हेने व श्रुति-युक्ति-अनुभवाने कसे प्रतिपादन करतात व नूतन प्रक्रियायुक्त रहस्यमय ग्रंथांत ते किती चटकदार रीतीने लेखन करतात, याची यथार्थ कल्पना त्यांच्या

(२१)

सहवसावांचून होणे शक्य नाही. त्यांच्याहून अनेक पटीने अधिक काळ घालवून ग्रंथवाचनाचा उद्योग सामान्य मनुष्याने केल्यास त्याला असे सामर्थ्य येईल किंवा नाही हा संशयच आहे.

ह्या सगळ्या गोष्टी ध्यानांत घेऊन विचार केला असता, ‘यांना सगळी विद्या पुस्तके वाचून आलेली आहे’ अशा प्रकारची तार्किक पद्धतीची कोटी कोणी केल्यास ती क्षणभरही टिकणे शक्य नाही, हे निर्विवाद आहे.

श्रीमहाराजांचे त्यांच्या स्वज्ञातिबांधवांवर प्रेम होते व त्यांना संस्कृत वगैरे शिकवून त्यांची उन्नती करण्याची महाराजांनी वाटेल तेवढी खटपट केली. परंतु त्यांना कोणी साह्य झाले नाही.

महाराजांचे ग्रंथ सांख्य, योग, वेदान्त व विशेषकरून भक्तिरसाने परिप्लुत आहेत. तथापि त्यांचे श्रीमद्भगवद्गीता, वर्णाश्रमधर्म, खरे गुरु, साधकांची वागणूक, यज्ञोपवीत घालून आपणही वेदपठण कां करूं नये म्हणून

(२२)

उपरिस्थित झालेले ब्राह्मण-ब्राह्मणेतर व जातीजातीचे तंटे, आचार्यांच्या उच्चपीठावर आरूढ झालेल्या धर्मगुरूंची कलिकाळाने मूढ झालेली बुद्धि, व आपले (महाराजांचे) मुख्य कर्तव्य काय, या व इतर बाबतीत त्यांचे विचार काय आहेत हे त्यांनी विशेषकरून पत्रांच्या यष्ट्या, अलौकिक व्याख्यानमाला, साधुबोध व अभंगाची गाथा यांत ग्रथित केले आहेत; ते जिज्ञासूनी अवश्य वाचावे. याची दिशा व कल्पना जिज्ञासूना खाली दिलेल्या कांही उताऱ्यावरून करतां येईल.

१.

निष्काम कर्म कोणते ?

१. सर्वांचे धर्मपुस्तक होण्याला जननी भगवद्गीताच योग्य आहे. तथापि पाश्चात्य विद्याविभूषित टीकाकार कर्मपर अर्थ लावून या साध्वीचा वाकळल करीत आहेत!

* शास्त्रीय कर्मच निष्काम करावे, असा वास्तविक गीतेचा अभिप्राय आहे.

* कोणतेही कर्म निष्काम करावे असे मानले तर मुलांचे अद्वातद्वा खेळणे, वेड्यांचे दगड मारणे, ही सुद्धां

(२३)

सर्व निष्काम कर्तव्यांतच येतील.

* एक उठतो तो सरकारी नोकरी आपले निष्काम कर्तव्य आहे म्हणून गीतेचे उदारण देतो, तर -

* दुसरा फाजील जहालपणा करणेही आपले कर्तव्य मानतो.

* पण ‘ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि’ ह्या गीतेच्या वचनाकडे सारेच दुर्लक्ष्य करतात. ‘कर्म फळांची कामना मनीं। आणि दृढ देहाभिमानी। या अविद्येचा आश्रय करुनी। राहे जीव ॥

याप्रमाणे जीवाला काम स्वाभाविकच आहे, त्यामुळे तो कांही तरी कर्म करणार हेंही ठरलेले आहे; म्हणून स्वतःच्या उद्धाराचेंच कर्म करणे त्याला श्रेयस्कर आहे. त्यांतही काम मिसळू दिला तर लोकांच्या प्रवृत्तिसारखेच शास्त्रालाही बनविणें होईल!

* वेदान्त व राजकीय तत्त्व एकच आहे असे लोक म्हणतात, पण वेदान्त स्वर्गालाहि भिकारडे समजतो, मग येथील राज्याची त्याच्यपुढे मातब्बरी काय? तथापि

(२४)

सूर्यप्रकाश सर्वत्रच असल्यामुळे सर्वांनाच मिळतो, त्याप्रमाणे वेदान्ताचा आधारही सर्वच घेतात. (साधुबोध)

२.

भक्ति म्हणजे भगवंताचे ठिकाणी एकसारखी प्रेमाने वृत्ति लागून राहणे. 'द्रवीभूत चित्ताची तैलवत् अविच्छिन्न धारा परमेश्वराच्या चरणाकडेच गंगेसारखी वाहत जाणे म्हणजे भक्ति' असे भक्तिरसायनांत सांगितले आहे. ती ज्ञानसंयुक्त झाली म्हणजे समाधी नसतांनाही अन्वयामुळे व्यक्तानंदाचा प्रत्यय येतो. (पत्र- यष्टि ७ वी)

३.

सद्गुरुउपदेश व्यवस्थिती । यत्ननिश्चय आपल्याहाती । ईश्वर दूर करी विघ्नपंक्ति । तें जीवन्मुक्ति सांपडे ॥१॥ श्रवणी श्रुत्यविरोध-व्यवस्था । मननीं साधकयुक्तिव्यवस्था । निदिध्यासनी वृत्तिव्यवस्था । अथवा रहस्यव्यवस्था एकांती की ॥२॥ प्रेमभक्ति संप्रदायव्यवस्था । एवमादिक तत्त्वतां । या सर्वांवरी सत्ता । श्रीगुरुची ॥३॥ आपुले अवधान नसतां । जे कां उमटे सार्थ कविता । ती

(२५)

सद्गुरुची सत्ता । ऐसें मी म्हणे ॥४॥

४.

भागवत रहस्य व योगप्रभाव

वैदिक ज्ञान आणि ध्यान । सांख्ययोगशब्दं करुन । बोलिले यास्तव निरोधसहकृन्महावचन । सप्रेम ब्रह्मज्ञान उपजवी ॥१॥ येर ब्रह्मार्चें स्वानंदपण । जंव नाशेना संपूर्ण । तंव प्रेम राहिल्या जाण । विरोध काय ॥२॥ येथ कोणी असो अवस्था । आज काय त्याची चिंता । देही जाणोनि व्यापक परमार्था । अनध्यस्तविवर्त गुरुनाथा भजावें ॥३॥ (ध्यानयोगदिवाकर)

५.

शुद्धसत्त्वांत आवरकत्व नाही । आणि स्थिरत्वे विक्रपही नसे कांही । म्हणोनि आनंदाधिष्ठान लवलाही । जैसेचि तैसें शुद्ध भासे ॥१॥ परी सत्त्ववृत्तिस्तव पृथगिवपण । जे आनंदाधिष्ठानी चिन्ह । तेंचि अनध्यस्तविवर्त सगुण । ब्रह्म श्रीकृष्ण अस्मन्मती ॥२॥ तें रासपणे आलिंगिले । श्रीगुरुपणे हृदयी धरिलें । अन्तर्बाह्य सुंदर भरले । श्रीज्ञानेश्वर पदकमल ॥३॥

(२६)

-प्रेमनिकुंज.

६.

दीनता आणि वैराग्य

तरी परमेश्वरडेवा । जो वारी बंधगोवा । तेथ सर्व भावा । समार्पिजे ॥१॥ जेवी ज्ञाना आधी विरक्ती । तेवीं भक्ति आधी दीनतास्थिती । निस्साधन व्हावया निश्चिती । दीनता साह्य ॥२॥ सानन्यदीनता जाण । तेंचि फावें परमात्मा आपण । येहूवीं दीनता दरिद्रिया कारण । सहजचि असे ॥३॥ अन्याश्रयाणां त्यागोऽनन्यता । हे नारदसूत्रोक्ति तत्त्वतां । स्वचित्तदोषदर्शन दीनता । येथ विरक्तता सहजचि ॥४॥ विरागें विषय तिरस्कारे सुटती । तेणें बळकावे कठोर वृत्ती । आणि दीनतायां विषय स्वभावे सुटती । नम्रवृत्ति बळावे ॥५॥ भोग्यदोषदर्शन ती विरक्ती । भोक्तृदोषदर्शन दैन्यस्थिती । येणें निःसाधन प्रतीती । साविया घडे ॥६॥ सर्वदां चितीं वाहे अनुताप । हृदयी अनन्य भगवत्संकल्प । पति पुत्र माय बाप । भगवंत देखे ॥७॥ सानन्य दीन पुरुषांप्रति । जवळी असतां विषयसंपत्ति । इंद्रिये कर्षो न शकती । ऐशी प्रतीती महंताची ॥८॥ (प्रथम यष्टि)

(२७)

७.

प्रत्यक्ष आणि अपरोक्ष यातील फरक

म्हणोनि प्रत्यक्ष आणि अपरोक्ष । येथ किंचित् भेदपक्ष । इंद्रियनिष्ठ तें प्रत्यक्ष । अपरोक्ष तें साक्षिनिष्ठ ॥१॥ प्रथमयष्टि.

८.

संतग्रंथ : निर्मितीची प्रक्रिया

श्रवणी योग्य विवेक उत्पन्न । मननीं तया अंगधरण । निदिध्यासनी होय तरुण । साक्षात्कारी मोक्षत्वे परिणमे ॥१॥ मग तया साक्षात्कारांतूनी । साक्षात्कारीनिमित्तक वाणी । निघे ते अधिकारसंपन्न श्रवणी । स्वफलदानीं प्रवर्ते ॥२॥ तोचि तया ग्रंथ । वैराग्य निस्कंथ पंथ । मिळवोनि संप्रान्त संथ । कराया उपयोगी ॥३॥ ब्रह्मनिष्ठ साक्षात्कृत । तद्रचित जे ग्रंथ । ते नानाप्रक्रिया समन्वित । शिष्यबोधार्थ प्रकटती ॥४॥ जैसी ठिणगी पेटे तृणावर । विज्ञोनि जाय पडतां नीर । तैसे श्रवणें ज्ञान उपजे साचार । परि मायाजळ लागतां मावळे ॥५॥ मेघांत विद्युलता-अग्नि जैसा । पाणी पडतांही न विझे अपैसा । परी क्षणें उत्पन्न, क्षणें नाशा । प्राप्त होय

(२८)

॥६॥ तैसें मननज्ञान । क्षणैक युक्तिबळें समाधान । क्षणैक संसारें मावळें जाण । क्षणैक विपरीतपण कुतर्क ॥७॥ क्षणैक आंगी वैराग्य चढे । क्षणैक व्यवहार-चातुर्य उघडे । क्षणैक वाद गळां पडे । क्षण एक मोडे विषयवृत्ति ॥८॥ क्षणैक बिहे संसारभया । तनुज-तनु-कामिनी दया । क्षणैक मनीं फाविजे लया । क्षणैक यामिनीलया पावे ॥९॥ समद्रात वडवानळ । निजबळें भक्षी तुंबळ जळ । न विझे, परी सबळ । प्रकाशही देवों न शके ॥१०॥ तैसे **निदिध्यासनज्ञान** । ब्रह्माकारवृत्तिसंपन्न । कदापि संसारमोहें करुन । न मावळें तें ॥११॥ म्हणजे ब्रह्माकारवृत्ति । तिथेसी विरुद्धवृत्ति मोडो न शकती । परी साक्षीची सहजस्थिती । वृत्तित्वामुळे प्रगटेना ॥१२॥ जैसा सहज प्रकाशे रवी । आणि न मावळें कदा केंवी । तेवि ब्रह्मसाक्षात्कृतकवी । सहज झळके ॥१३॥ कदा न मावळें तद्ब्रह्मस्थिती । कदा न भोगी जन्म-मृती । साक्षीची सहज स्थिती । जे तेचि की तो ॥१४॥ *शब्दें ब्रह्मप्रत्यभिज्ञा **श्रवण** । *युक्त्या ब्रह्मानुमान **मनन** । *ब्रह्मप्रत्यभिज्ञा चिंतन **निदिध्यासन** । पक्क ब्रह्मरूपभवन **समाधी**

(२९)

॥१५॥ वा *ब्रह्मापरोक्षकर महावाक्य **श्रवण** । *असंभवानाद्वयनिवर्तक **मनन** । विपरीतभावानाशन **निदिध्यासन** । स्वानंदरूपभवन **साक्षात्कृती** ॥१६॥ (गीतासंगती, प्रथम यष्टी)

९.

दहा नामापराध

दशापराधान् संत्यज्य शिवं नारायणं स्मरेत् ।
गंगास्नानं च सत्संगं यथाशक्त्या समाचरेत् ॥
(१)सन्निदा (२)ऽसतिनामवैभवकथा (३)श्रीशेषयोर्भेदधीः।
(४-५)अश्रद्धाश्रुतिशास्त्र-देशिकगिरां (६)नाम्यर्थवादभ्रमः।
नामास्तीति (७)निषिद्धकर्म (८)विहितत्यागो हि (९)धर्मान्तरैः।
(१०)साम्यं नाम्नि जपे शिवस्य च हरेर्नामापराधा दश ॥
(१) नामविश्वासें **निदगे** संतां ।
(२) **दुर्जनां नामवैभवकथा** ।
(३) रामकान्ता आणि उमाकान्ता । **भेदबुद्धी** पाहणें ॥८४॥
(४-५) श्रुती-स्मृती-सद्गुरुवचन । येथ **न विश्वासे** मन ।
(६) आणि नामें पातकें जळती संपूर्ण । हे **स्तावक** म्हणणे

(३०)

8

भ्रंतिस्तव ॥८५॥

(७) नाम आहे आम्हापाशी । म्हणोनी **निषिद्ध आचरणासी** । प्रवृत्ति लागली विशेषी । जयाची होय ॥८६॥
(९) जवळी नामस्मरण चांग । मानुनी करी **विहितत्याग** ।
(१०) अन्यदेवता आणि श्रीरंग । यांची नामे समचि म्हणे ॥८७॥ एवं हरिहरमंत्र जपतां । हे अपराधदशक सर्वथा । येवों न द्यावे माथां । प्राण गेलियाही ॥५॥ यष्टि: १. गीतासंगती

१०.

'त्याचा तूं आहेसी' हा मलिनगुण । तें ब्रह्म तूं आहेसी' हा सत्त्वगुण । 'हे हरि, तें सर्व तूचि' हे स्तवन । शुद्ध लक्ष्यांश महावाक्याचा ॥१॥ 'तस्य त्वमसि' हें विपरीत ज्ञान । 'तदेव त्वमसि' हा ज्ञानभिमान । 'तत्त्वमसि' रूप सगुण हें ऐक्यभजन प्रेमरूप ॥२॥ भक्तिपदतीर्थांमृत य१

११.

स्वयं प्रतीतिः स्वगुरुप्रतीतिः शास्त्रप्रतीतिर्मनसश्च रोधः।
दिने दिने यस्य भवेत्स योगो सर्वेषु कालेषु सुसंमतोऽभूत् ॥
गुरुप्रतीति, शास्त्रप्रतीति व आत्मानुभव या

(३१)

तिहींच्या साह्यानेच मनुष्यानें चालावें.

(१) **शास्त्रप्रत्यय** म्हणजे शास्त्रांत सांगितलेला सामान्य मार्ग;
(२) **गुरुप्रत्यय** म्हणजे आपल्या अधिकारानुसार शास्त्रांतून गुरुनें आंखून दिलेला मार्ग;
(३) **आत्मप्रत्यय** म्हणजे प्रयत्नानुसार आलेला निरोधाचा अनुभव व त्याचा पुनः गुरुशास्त्रांशी पडलेला मेळ.(सं.सुरतरु)

१२.

उपदेश : कोणी, केव्हा व कसा?

होईल राखण निगममर्यादा । तरी जनबोधा प्रवर्तवि ॥१॥
नाही तरी उगें बेसानी घरांत । गोपिकांचा नाथ आळवावा ॥२॥
स्त्रिया न सोडिती पतीची पाउले । पाहिजे बोलिले ऐसें त्वां बा ॥३॥ पुत्र करतील मायबाप सेवा । उपदेश व्हावा ऐसा तुझा ॥४॥
गुरुभक्ति वाढे शिष्याचिया पोटी । ऐसी हातवटी तुझी व्हावी ॥५॥ हरिहरभेद न करावा कोणी । ऐसी सांग वाणी शुद्धभावे ॥६॥ ज्ञानेश्वरप्रभु न होता कृपाळ । पाषाण केवळ गुरुपणा ॥७॥ अंभंग ११५७.

(३२)

वैद्य आणि गुरु । भीडखोर घातकरू ॥१॥ नको नको त्यांचा संग । आशाबद्ध महामांग ॥२॥ पथ्य न सांगतां कांहीं । रोग कदां जात नाही ॥३॥ तैसे राखी शिष्यमन । मुक्ति न होयचि त्यानं ॥४॥ म्हणे ज्ञानेश्वरबाळा । गुरु वैद्य जिते जाळा ॥५॥ अंभंग १२६२.

समदृष्टि नोहेसर्वे खाणें । यथेच्छ सेवणें वेश्येलागी ॥१॥ समदृष्टिसाठी देह व्हावा तृण । क्षणोक्षणो जीव कासावीस ॥२॥ जोडा आणि तोंड एकाचि चर्मचें । संघट्टन त्यांचे करू नये ॥३॥ अन्न आणि विष्टा एकाची धान्याची । साम्यता दोहीची म्हणू नये ॥४॥ ज्ञानेश्वरस्वामी न होता कृपाळ । वट वट केवळ वृथा सारी ॥५॥

अंभंग १२६३.

(३३)

धर्मचाड तरी पहावे **भारत** । समन्वयीं चित्त ठेवोनिया ॥१॥ **नीतिचाड** तरी गावें **रामायण** । वाल्मिकीकीर्तन काव्य शुद्ध ॥२॥ **भक्तिचाड** तरी शुद्ध **भागवत** । सदा हृदयांत ठेवा वेगी ॥३॥ **ज्ञानचाड** तरी **वासिष्ठ** स्मरावा । अंतरीं धरावा गुह्य भाव ॥४॥ **गुरुचाड** तरी स्मरा **ज्ञानेश्वर** । हेंचि धर्मसार बोलिले म्यां ॥५॥ अंभंग १३१३

निर्गुण सगुण दोन्हीही अकळ । एका ज्ञानबळ ध्यान एका ॥१॥ ज्ञानमय साक्षी आपुलें अंतरी । सगुण बाहेरी अभिव्यक्त ॥२॥ **माय बाप गुरु वनितांचा पती । चार अभिव्यक्ति सगुणाच्या** ॥३॥ चौघांच्या हृदयी साहजिक दया । नलगे उपाया करणें बहु ॥४॥ अल्पपुत्रश्रमं मायबापकृपा । उमटता सोपा तपोमार्गू ॥५॥ आणिक देवता सांग धाल्यावीण ।

(३४)

स्नेहाभावी शीण उगा देती ॥६॥ अल्पश्रमसेवा प्रियेची पाहोनी । नुचंबळे मनीं ऐसा कोण ॥७॥ **सर्व ब्रह्म मग शिष्य कां श्रमावा । सद्गुरुस्वभावा कृपा येणें ॥८॥** होईल तो धर्म साधे येणें माने । उल्हासे सन्मानें पूजिलीया ॥९॥ ज्ञानेश्वरस्वामी नाही पक्षपाती । एका दुजे पंथी पाठवाया ॥१०॥ अंभंग २९६

सोडवेना जया एकाएकी भोग । तया नाही त्याग सांगितला ॥१॥ करावा संसार विहित सेवोनी । अतिथी पुजोनी वर घ्यावे ॥२॥ स्वस्त्रियेवांचोनि जननी सकळ । लोकी मानमेळ वाढवावा ॥३॥ जंव नेघे मन निर्विकल्पदीक्षा । तंववरि भिक्षा मार्गो नये ॥४॥ **जंववरी दिसे परदोषगुण । तंव लोकां ज्ञान सांगों नये ॥५॥** बोलिल्यासारिखे जंव चालवेना । तंव शिष्य कोणा म्हणो नये ॥६॥ जंव जीभ शिश्त्र नायके सद्वाणी । तों कोणा तोडोनी बालों नये ॥७॥ हिताचें वचन सांगणे जो कानी । ते लाड करोनी कामा नये ॥८॥ घरींच राहोनी पाहिजे जो देव । आठवावा तंव ज्ञानेश्वर ॥९॥ ११९८३

(३५)

भूक नसोनिया करणे भोजन । तरी ते अजीर्ण पचेना कीं ॥१॥ गोडचि अन्नाचे कडू ते ढेंकर । होय गुदद्वार दुर्गंधाचे ॥२॥ तैसीं ही साधने वैराग्यावांचोनी । शरीराभिमानी करिताती ॥३॥ गोडचि साधने कडवट होती । नरकासी नेती बांधोनीयां ॥४॥ म्हणोनियां आधी शुद्ध कीजे मन । नामचि घेऊन श्रीहरीचें ॥५॥ आरशाचा मळ निघावया वेळ । मुख तें तात्काळ दिसे मग ॥६॥ तैसा मनोमळ काढायासी कष्ट । परमात्मा स्पष्ट आहेच की ॥७॥ ज्ञानेश्वरप्रभु वळत्या सदगुरु । मग तो निर्धारू पुढें ठाके ॥८॥ अंभंग १०९३

सांडू नये कदा आपलें उचित । दुःखाचे पर्वत पडलियाही ॥१॥ नाही नाही जगा माय श्रुती ऐसी । येर अविश्वासी मार्ग नाना ॥२॥ वर्णाश्रमाचारें नियमी शरीर । नियमी अंतर उपासना ॥३॥ ज्ञानें ब्रह्मरूप भासताती भूतें । नाही या परौतें जाणायाचें ॥४॥ हाचि हाता आला कांडत्रयसार ।

(३६)

२०.

जोंवरी विराग नुपजे विषयीं । तों अभ्यास कांहीं करुं नये ॥१॥ वैराग्यावांचोनि केलिया अभ्यास । तंव वासनेस तीव्रता ये ॥२॥ मलीन सलील सांठविता घरी । किडे त्यामाझारी होति तेव्हा ॥३॥ अशुद्धमनाची तेवि एकाग्रता । होय आत्मघाता कारण ती ॥४॥ शेवटी समाधी वैराग्याचे फळ । अभ्यास केवळ मध्यस्थचि ॥५॥ आत्मानात्मयाचा विवेक करणें । तो विरागावीणें न घडेचि ॥६॥ ज्ञानेश्वरकन्या भोगीं विरागीणी । जाहली जोगीणी प्रियासाठी ॥७॥ अभंग १०४९

२१.

उचित करीता न व्हावें उदास । कदां नोहे नाश सत्कार्याचा ॥१॥ आज उद्यां भेटे केलियाचे फळ । व्यर्थ उतावेळ करु नये ॥२॥ किती गेले दोष आपुल्या चित्ताचे । सावधाने साचें निरीक्षावे ॥३॥ ज्ञानेश्वरकन्या सदगुरुचे पायी ॥ विश्वासोनि राही जन्म जन्म ॥४॥ अभंग ११८१

(३७)

२२.

ब्रह्म-ऐक्याभास केलियावांचोनि । करिती भाषण धिटाईनें ॥१॥ न पाहती डोळं आपलें दुर्गण । इतरांचे गुण निदिताती ॥२॥ ऐसियासी गुह्य सत्यचि चोरावें । कधीही न द्यावे हातातळी ॥३॥ लाडविणें आणि खेळविणें सर्पा । दोन्ही मार्ग तापा दान देती ॥४॥ तैसे दुष्टी नको प्रीति आणि द्वेष । देहीपक्षी नाश होत साचा ॥५॥ उगेंचि असोनी तया विलोकावे । कदा नायकावे ज्ञान त्यांचे ॥६॥ ज्ञानेश्वरप्रभु असता सांगाती । निजशिष्टांप्रति सुख सदा ॥७॥ अभंग १०८१

२३.

योगयागधर्म नाकळे गोविंद । 'नेति नेति' वेद बोलताती ॥१॥ सत्संगप्रेम धरितां सांपडे । अनाहूत चढे हृदयात ॥२॥ साक्षीचा आनंद चितीं शुद्धप्रीती । घनःश्याममूर्ती डोळ्यांपुढे ॥३॥ ऐशा स्थितीमध्यें मीपण काह्याचे । नारायण वाचें नाम सदा ॥४॥ ज्ञानेश्वरकन्या निरंकुश-तृप्त । जोडेनिया आप्त नंदसूनु ॥५॥

—अभंग ८३६.

(३८)

२४.

पाहतां पाहणें हारपूनि जाय । ध्याता होय ध्येय, नाम गातां ॥१॥ मन रंगे ध्यानी, वाणी रंगे नामी । प्राण प्राणायामी प्रेमोच्छ्वास ॥२॥ जान्हवी यमुना नयनीचें जळ । हृदी घननीळ अभिषेकू ॥३॥ आळंदीजीवन वळत्यावांचोनी । न होय साधनी कार्य साधें ॥४॥ अभंग ९२०.

२५.

नाकळे म्हणोनि नको भिऊं मना । शिव नारायणा गायी ध्यायी ॥१॥ केव्हां तरी स्वामी ऐकेल श्रवणी । दासविनवणी दीनबंधु ॥२॥ पाणियांत कणु टाकतां तरंग । तेवि रमारंग कृपा सिंधु ॥३॥ एकही अक्षर त्यानें ऐकता । उचंबळे चित्ता कारुण्य तें ॥४॥ तया सिंधु मिळे भक्तिमंदाकिनी । ज्ञानेशजननी प्रसादानें ॥५॥ अभंग ११९१.

२६.

ऐसा सच्चिदानंद आत्मा । याची घेउनी श्रौती प्रमा । श्रवण मनन निदिध्यासन परमा । साधावें की ॥१॥ सत्तामात्र ते श्रवण । चिन्मात्र तें मनन । आनंदमात्र निदिध्यासन । वा

(३८)

श्रवण मनन निदिध्यासन सच्चिदानंदी ॥२॥ परि अनुभव आणि श्रुतिबळें । वृत्तीनें बंधत्व घेतले सकळे । तरी वृत्तीनेंच मोकळें । होणे पडे ॥३॥ यालागी सच्चिदानंद । वृत्तीत गोचर प्रसिद्ध । पृथक्त्वे शुद्ध । करणें पडती ॥४॥ सूर्याचीच उष्णता सूर्यकांती । घेतां होय पृथक् प्रतीती । तेवी सच्चिदानंद ब्रह्मी अपृथक् असती । परी पृथक्त्व भासती वृत्त्येति, स्मृति असे ॥५॥ (आनंदो विषयानुभवो नित्यत्वं चेति सन्ति धर्मः ब्रह्मणोऽपृथक्त्वोपि पृथगिवावभासन्त इति ॥पद्मपादाचार्य॥ - विषय म्हणजे वेदान्तविषयक ब्रह्म; तदनुभव म्हणजे चित् इतर अर्थ स्पष्ट आहे.) काल्पनिक भेदाभ्युपगमे । सच्चिदानंद भासती पृथग्मे । तै बंधाभावविशिष्टवृत्त्यागमे । सत्यता ब्रह्मी ॥६॥ तदाकारकृत्यवच्छिन्न । बह्म प्रगटे चेतन । प्रीत्यादिकृत्यवच्छिन्न । आनंद जाण प्रगट तो ॥७॥ किंवा व्यंजकवृत्त्यवच्छिन्न ज्ञान । आनंद अनुकूलवृत्त्यवच्छिन्न । अथवा आणीकही अवभासन । होत असे ॥८॥ परोक्षज्ञानें प्रगटे सत्ता । अपरोक्षज्ञानें कळे चित्ता । प्रेमभक्तीने आनंदवत्ता । अंगी बाणे ॥९॥ आत्माकार मानावी वृत्ति । आणि आनंदावच्छेदक

(४०)

कां न म्हणावी भक्ती । यालागी अद्वैती अनिर्वाच्य भक्ति ।
ब्रह्मनिष्ठांची ॥१०॥ 'तैसी क्रिया कीर न साहे । परी अद्वैती
भक्ति आहे । हें अनुभवाचि जोगें, नोहे । बोला ऐसें ॥ ज्ञाने.
॥११॥ परी हा पृथगिव आनंदाभास । न म्हणावा आनंदमय
कोश । तेथ परतंत्रता आणि विषयानंदता विशेष । येथ
ब्रह्मानंद, ज्ञानास उपयोगिता ॥१२॥ तेथ आत्मया बंधन ।
येथ होय मोचन । ही प्रक्रिया अद्वैतकौस्तुभांतून । घेतली
कांही ॥१३॥ व्यवस्था आणि भक्ति । ज्ञानेश्वरकृपा संमती ।
कृष्णपत्न्या यथामती । निरूपिली ॥१४॥ एंव उत्तमाधिकारा
। हा सच्चिदानंद भाव खरा । परी मध्यमाधिकारी दहरा ।
उपासिती ॥१५॥ प्र.यष्टि

२७.

वैराग्यावांचुनी सांगू नये ज्ञान । शुद्ध फसवण दीनाची ते
॥१॥ रागद्वेष ज्यांचे नाहीत निमाले । बोल वायां गेले सर्व
कांही ॥२॥ शरीरापुरते अन्न आच्छादन । आणिक थुंकोन
सर्व घाली ॥३॥ सुलभा-जनक शब्द आणी ध्यानी । न
रहावे मौनी सापराधा ॥४॥ शिष्य वाढवोनी करूं नये सांगा

(४१)

येणें रमारंग अंतरतो ॥५॥ आळंदीवल्लभ येवोनी अरण्या ।
घाली मुखी पाणी दासाचीया ॥६॥ अभंग १३०८

२८.

पटु झाला सर्वापरी । तरी न भेटे मुरारी ॥१॥ येथें पाहिजे
वैराग्य । ज्ञान आणि भक्तिभाग्य ॥२॥ विमुक्तता । याचें नांव
विरक्तता ॥३॥ उपाधीवेगळा जीव । ब्रह्मज्ञान याचे नांव
॥४॥ नारायणावीण नेणें । याचे नांव भक्ति जाणे ॥५॥
स्वामी आळंदीवल्लभ । नोहे चंचळा सुलभ ॥६॥ अभंग १३११

२९.

स्व-जाति-बांधवांपाशीं विनंती

श्रीगुलाबरावमहाराजांनी देशीसंस्थानिकादि सर्व
स्वजाति-बांधवांपाशीं मोठ्या कळकळीच्या शब्दांनीं अशी विनंती
केली आहे :-

“बापहो, आपसांत भाडूं नका. धर्मबाबतीत तरी
ब्रिटिशसरकारच्याच धोरणाचें अनुकरण करा. (वेदांचा) अर्थ
जर तुम्हांला शिकतां येतो तर अक्षरांविषयी उगाच आग्रह
करूं नका. ज्याचा त्याचा धर्मवेडेपणा ज्याच्या त्याच्या जवळ

(४२)

11

राहूं द्या. केवळ (वेदाची) अक्षरें न पढविण्यानें तुमच्या बुद्धीच्या
उन्नतीस अडथळा होत नाही.

**बिभीषणाला जसे रामापासून राज्य मिळवावयाचे
हेते त्याप्रमाणें मला ब्राह्मणांपासून कांही मिळवावयाचें नाही.**

माझ्या व्रतादिकांस पैसे देणारे बहुधा ब्राह्मणतरच
असून उलट हर्दा, थूगांव आदि ठिकाणी ब्राह्मणांच्या हातून
थोडासा माझ्या विरुद्ध प्रयत्नही झाला होता; असें असताही
मला जे विचारानुकूल वाटतें तेच लिहितो, विकाराने कांहीही
लिहित नाही.

माझी विनंती मानिल्यास आपलें सर्वाचें हितच
आहे. म्हणून गरीबाच्या वाणीचा अद्वैत करूं नका. निदान
विचार तरी करा. श्रीआळंदीवल्लभ ज्ञानेश्वरमहाराज आपणां
सर्वास सुविचार व सुबुद्धि देवोत.’ यष्टि १२ वी.

३०.

योग : अवघे चाळे

लावोनीयां डोळे झगमगरूपा । जपती अजपा श्वासामध्यें
॥१॥ छेदन चालन दोहन जिद्धेचें । होती खेचरीचे अधिकारी

(४३)

॥२॥ जंव नाही वृत्ति निरोधिल्या पांच । तों न योग साच
अवघे चाळे ॥३॥ अभ्यास वैराग्य एकवेळ जरी । घडले
नाही तरी अवघे चाळे ॥४॥ पर वैराग्याने वीट त्रिगुणांचा ।
नये जरी साचा अवघे चाळे ॥५॥ जिंकोनी जिंकोनी संयमें
भूमिका । स्थिर जां न निका अवघे चाळे ॥६॥ क्लेशकर्मपाक
आणिक आशय । भिन्न देवराय तयाहूनि ॥७॥ तयाचे जरी
न केलें प्रणिधान । तंव हें साधन अवघे चाळे ॥८॥ जंव नाही
झाली ज्ञानेश्वरदया । तवं योगक्रिया राजयक्ष्मा ॥९॥ अभंग
१५०४

श्रीगुलाबराव महाराजांचे मुख कर्तव्य

“जीवन्मुक्तीकरितां भक्ति पाहिजे, ह्या प्राचीन
ऋषीव्या मताची सिद्धी करणें व तदनुसार कर्म ज्ञान उपासना
स्वतः आचरून लोकांत त्या मताचा प्रसार करण्याकरिता
ग्रंथ लेखनादि कामें प्रयत्नपूर्वक करणें”

हे महाराजांचे प्रयोजन होते. ‘स्वमन्तव्यांश-
सिद्धान्ततुषार’ नाम प्रश्नोत्तररूप हिंदी ग्रंथांत महाराज
म्हणतात :-

(४४)

सखिवचन प्रश्न :- तुम कौन हो?

उत्तर:- मैं ज्ञानेश्वरकन्या और कृष्णपत्नी हूं.

प्रश्न :- भक्तिस्थापन करनेकी किनकी आज्ञा है?

उत्तर:- श्रीभगवान् नारदाचार्य मुनीकी !

ज्ञानोत्तर भक्तीची आवश्यकता प्राचीन ऋषी, मुनी, भक्त्याचार्य, आद्य श्रीमच्छंकराचार्य व अर्वाचीन संतमालिका यांनी पूर्वी प्रतिपादन केली आहे. त्यालाच शास्त्रीय स्वरूप देऊन, वेदान्तशास्त्राला चालन देऊन व त्यांत भक्तीचा समन्वय करून "मधुराद्वैतदर्शन" या नांवाने महाराजांनी हे मत पृथक्त्वाने प्रगट केले आहे. या विषयी महाराजांचे वेदांतपदार्थादेशदीपिकेतील म्हणणे असे आहे:-

१. द्वैत - माध्व, शैव, पाशुपत यांचे,
२. द्वैताद्वैत - निंबार्क यांचे,
३. विशिष्टाद्वैत - रामानुज व श्रीकंठ यांचे,
४. अचिंतनीय द्वैताद्वैत- कृष्णचैतन्यांचे,
५. शुद्धाद्वैत - वल्लभांचे,
६. अनुभवाद्वैत - द्वितीय आप्त्या दीक्षितांचे,

(४५)

७. वृत्तिकाद्वैत - प्रत्यभिज्ञांचे,

८. त्वंवाच्य नित्यताद्वैत - रसेश्वरांचे,

९. केवलाद्वैत - श्रीमच्छंकराचार्यांचे,

१०. मधुराद्वैत- रसाद्वैत- भागवताद्वैत. (हे एकाच अर्थाचे पर्याय आहेत) **या दर्शनाविषयी एकटी ज्ञानेश्वरकन्याच सध्या निष्ठावान आहे."**

"मधुराद्वैतसंप्रदाय आदिनाथांपासून नवनाथांच्या परंपरेने तातांकडेस- श्रीज्ञानेश्वर महाराजांकडेस आला. घेरण्डाचार्य हे श्रीगोरक्षनाथांचे शिष्य असून घेरण्डसंहितेंत मधुरभक्तीचा उल्लेख आहे."

"शांकरवेदान्तांत भक्तीचा समन्वय केल्यामुळे या दर्शनाचा म्हणजे मधुराद्वैतभक्तीचा- मधुराद्वैत दर्शनाचा- पृथक् निर्देश केला आहे. कणादांनी जसा गुरुत्वाचा नियम शोधला, गुरुत्व शोधले नाही, त्याचप्रमाणे या सनातन दर्शनाचा ध्वनी प्रभूंनी माझ्या मुखमृदंगांतून प्रगट केला आहे.

* 'जीवन्मुक्तीत भक्ति पाहिजे' एवढेच या दर्शनाचे म्हणणे आहे. व विचारांती हेंच दर्शन सनातन ठरते. वामन

(४६)

पंडित विदहेमुक्तीतही भक्ति ठरवितात तितकी भक्ति कबूल करण्याचे धाडस या दर्शनांत नाही. निदिध्यासनप्रकाशादि ग्रंथांत विदहेमुक्तीतही भक्ति ठरते, असे जें म्हटले आहे तें वादीजयार्थ आहे.

* 'जीवन्मुक्तीत भक्तीची अपेक्षा नाही' असे म्हणणारे जे वेदान्ती आहेत त्यांचा हे दर्शन तिरस्कार करते.

* प्राचीन केवलाद्वैतभाण्डारांत या दर्शनाला अनुकूल अशी वचने मधून मधून चमकतात. त्यांचा संग्रह दर्शनोद्भासकांनी घेतलेलाच आहे.

* कैलास हे माहेर, त्याचा आळंदीशी समन्वय, व व्रज हे सासर, व शेवटी सासरमाहेरचा अभेद हे या दर्शनांतील **ध्येय** आहे.

* सर्व शांकरवेदान्तात दृष्टिसृष्टिवादच उत्तम असून त्यांतही ईश्वर व तद्भक्ति ही अवाधित राहतात हे या दर्शनाचे **ज्ञेय** आहे.

* गुरुचे ठिकाणी पतिभक्ति आचार्यांचून (श्रीगुलाबरावमहाराजांशिवाय) इतराला नाही ही यांतील **मर्यादा** आहे.

(४७)

* दर्शनाला विरोध न येईल अशा रीतीने नाना प्रक्रियांची रचना हे यांतील **प्राविण्य** आहे.

* धर्मभेदसहिष्णुता **दृश्य** आहे, आणि

* **प्राप्य** तर शांकरमताचे व याचे (या मधुराद्वैतदर्शनाचे) एकच आहे म्हणून ते निराव्याने सांगितले नाही."

* **या दर्शनाविषयी एकटी ज्ञानेश्वरकन्याच सध्या निष्ठावान आहे.**

* **प्रामाण्य विचार** शांकरमतांतील व आमच्यांतील एक आहे परंतु

* पुराणें वेदतुल्य असून ईश्वरप्रणीत आहेत ह्यापून वेदांचा जसा कशानें बाध होत नाही तसा पुराणांचाही बाध कशानें होत नाही ह्यापणे -

* **पुराणांचा व वेदांचा विरोध वाटल्यास समन्वयच केला पाहिजे, किंवा समजत नाही ह्यापून सोडून दिलें पाहिजे हा आमच्यात विशेष आहे.**

* वेद आह्मी **परम प्रमाण** मानतो.

(४८)

* तात हे या दर्शनांतील **आदिपीठ** असून अस्मदादि **उपपीठ** आहो.

* खाण्यापिण्यावांचून कोणत्याही जातीला या दर्शनांतील श्रौतभाग वर्ज्य करून (इतर कोणताही भाग) वाचण्याची परवानगी आहे.

* आपद्धर्माची सवड असतांही उगीच स्वधर्मत्याग करू नये.

* संपत्काळी सद्धर्मच पाळावा.

* शिव, कृष्ण, तात (ज्ञानेश्वर महाराज), उमा आणि गोपी हे दर्शनांतील **पंचायतन** आहेत. त्यांच्या ठिकाणी क्रमाने पिता, पति, गुरु, माता व भगिनीभाव विवक्षित आहे. पण श्रीकृष्णाचें ठिकाणी देखील माधुर्यभक्ति सर्वानांच साधते असे नाही, म्हणून **आपापल्या भावनेप्रमाणे भक्ति करण्याची या दर्शनांत आज्ञा आहे.**'

* **'कात्यायनीव्रत, जन्माष्टस्युत्सव, शिवरात्री** हे तीन या मतांतील **विहित कर्म** आहेत.

* आळंदी, शिव-कृष्णतीर्थ **नित्य गम्य प्रदेश** आहेत.

(४९)

* एक तातांचा उत्सवही **विहित** आहे.

* गंगा या दर्शनांत **प्रायश्चित्त**-रूप असून, प्रयाग **आम्नेश** आहे; आणि हिमायल **एकान्त** आहे.'

* "आतां गुरुभक्तीची मात्र अशी स्थिती आहे की पारकीय मतांत ज्याप्रमाणें एकच व्यक्ति सद्गुरु मानतात तसें येथें नाही, तर **साक्षात् उपदेशकाचें ठायी पूर्वमुख्यगुरुचा समन्वय मानून तदेकतानतारूप ईश्वरत्वाने गुरुभजन करावे.**'

* महाराजांचे वर निर्दिष्ट केलेल्या मताचें (मधुराद्वैत दर्शनाचे) मुख्य **प्रमाणभूत ग्रंथ** संप्रदाय सुरतरु व प्रेमनिकुंज हे आहेत; व इतर म्हणजे भक्तिपदतीर्थांमृत, भगवद्भक्तिसौरभ, प्रीतिनर्तन व प्रियपाहुणेरादि मधुरभक्तीला पोषक असे प्रकीर्ण ग्रंथ आहेत; त्यांतही प्राधान्येकरून मधुरद्वैतभक्तीचेच वर्णन आहे.

* शास्त्र (वेदान्त), ईश्वर, गुरु व स्वतःचा प्रयत्न या चारही गोष्टींची समुच्चयपूर्वक आत्मसिद्धीस अत्यंत

(५०)

आवश्यकता आहे, हें **उपदेशांतील प्रधान तत्त्व** आहे.

'एतदेवहि दयालुलक्षणम् । यद्विनेयेजनबुद्धिविवर्धनम्'

हे श्रीमहाराजांच्या परोपकारबुद्धीचें ध्येय होतें, व तदनुसार झटून आपली योगशक्ति, विद्या, सुकृत, सर्वस्व व शेवटी शरीरही खर्ची घालण्यांत त्यांनी बिलकुल कसूर केली नाही.—

'माझे शंभर जन्म खर्ची पडो, पण एका जीवाचा उद्धार होवो' असें ते म्हणत.

कोणात्याही शास्त्रांतील तत्त्वज्ञानविषयक प्रश्न कोणत्याही भाषेत कोणी त्यांना विचारला असतां, ते त्याचे समाधान त्याच भाषेतील अनेक ग्रंथांची मुद्देसूद प्रमाणे देऊन करीत असत.

समाजस्थिती सुधारण्याविषयीही श्रीमहाराजांनी वर्तमानपत्रांत लेख वगैरे लिहून होईल तेवढा प्रयत्न केला.

गुरुसंप्रदायदृष्टीनेही हल्ली गुरुभक्तिपरायण श्रीयुत नारायणराव पंडित (श्रीबाबाजी महाराज) हे श्रीमहाराजांचे गुरुपुत्र आहेत. ह्यांनी श्रीमहाराजांचे नित्य सहवासांत राहून

(५१)

त्यांची अत्यंत एकनिष्ठ अंतःकरणानें सेवा केली आहे, हे निराळे सांगावयास नको. तशीच श्रीमहाराजांच्या नित्यसहवासांतील इतर. रा. रा. नानाजी कविमंडण, हरिभाऊ केवले, आदि अनुयायी मंडळी श्रीमहाराजांच्या संप्रदायानुसार नित्यनैमित्तिक कर्म व श्रीकृष्णजन्माष्टमी, कात्यायनीव्रत वगैरे प्रतिवार्षिकोत्सव मोठ्या प्रेमानें करून, रा. रा. श्रीनिवासशास्त्री हरदास, पाध्ये, खापरे प्रभृति फणिपुरस्थ (नागपूर) मंडळी त्यांच्या ग्रंथप्रकाशनाचे काम करीत आहेत.

प्रेमाचा जिक्हाळा धरून आलेला कोणतेही जातीपातीचा, पतित मनुष्य यांना खपत असे. परंतु अहंकार आपले बरोबर घेऊन आलेला आग्रही मनुष्य हे चटकन ओळखीत व तो इतर बाबतीत कितीही चांगला असला तरी, त्याचा आपल्या मंडळीला संसर्ग होऊं नये म्हणून ते त्याला खड्यासारखा निवडून बाहेर काढीत. यात त्यांना यत्किंचितही खंत वाटत नसे. आम्हांला जरी सकृत् दर्शनी वाईट वाटे तथापि याचा प्रत्यय आम्हांला मागाहून येत असे, व मग महाराजांचा दूरदर्शीपणा लक्षांत येऊन आमचें मन

(५२)

चमत्कारसागरात बुडून जाई; व अशा काळजी घेणाऱ्या माउलीबद्दल धन्यता वाटे ! मग तेच आम्हांला लहान अर्भकाप्रमाणे मागाहून विचारीत -

‘काय मुळे मास्तर! मी अमक्या अमक्याबद्दल असे बोललो ते खरे आहे की नाही !’

काय हा प्रेमा, काय ही काळजी !

महाराज प्रेमाने, लडिवाळपणाने, विनोदाने, बालांप्रमाणे बोंबड्या भाषणाने, अचकट विचकट शब्दाने-पुढील स्थितीचे असे कांही वर्णन करीत की त्यांच्या त्या शब्दांवर आमची कित्येकांची नजरही बसत नसे; व हे कांहीतरी गमतीने- बाल लीलेने वाटेल ते बोलत आहेत असे वाटे. परंतु त्यांच्या त्या वर निर्दिष्ट केलेल्या बालभाषणानुरूप सर्व गोष्टी यथार्थ रीतीने घडून आल्या व त्या तशाच अजूनही घडून येत आहेत, असा पूर्वी त्यांच्याजवळ असलेल्या प्रत्येकाचा हल्ली अनुभव आहे. त्यापैकी मी एक आहे. आतां त्याची हळूहळू वाटते. आता त्यांचा अलौकिकपणा पूर्ण निदर्शनास येतो ! परंतु आतां त्याचा उपयोग काय? झाले तें झालें !

(५३)

ते नेहमी म्हणत-

“मुळे मास्तर! तुम्ही माझ्या सारखे व्हा, म्हणजे मी कोण आहे, काय आहे, हें सर्व तुम्हांस कळेल” ! (माझें नांव ‘वासुदेव’ असल्यामुळे ते ह्या नांवाने मला कधीच हांका मारीत नसत),

‘It is distance that lends each moment to the view.’

याचा खराखरा अनुभव आतां येतो. आज जी समज उमज आहे, ती त्यावेळेस असायला पाहिजे होती असे मनाला उगीच वाटतें.

ते नेहमी गमतीने म्हणत - “मी नसलो म्हणजे मग तुम्हांला व इतर लोकांना खरा खरा पश्चात्ताप होईल; पण पुनः मी तुम्हांला भेटल्या शिवाय राहणार नाही.”

मी म्हणावें - ‘लोकांना काय म्हणून पश्चात्ताप होईल? पश्चात्ताप होईल तो आम्हाला, आम्ही तुम्हांला पाहिले आहे, देखिले आहे म्हणून !’

गोष्ट खरी झाली. आम्हांला गोपीसारखा विरह

(५४)

झाला खरा, परंतु गोपी इतकें प्रेम आमच्यांत आहे कोटें की त्यांनी पुनः आम्हांला लगेच येऊन भेटावे ! किंवा एखादा उद्धवही आमचें शांतवन करण्याकरिता अजून आला नाही ! परंतु आळशावर जशी गंगा एकदां आली, तशी पुनः ती एकदा येणार नाही हे कशावरून ! आशा सुटत नाही. ती अमर आहे, हेच खरें !

श्रीमहाराजांची मूर्तीच चमत्कृतिमय होती. अगदी साध्या रीतीनें जरी ते वागत, तथापि ते एकदा बोलू लागले की मंडळी चित्रासारखी तटस्थ होऊन जाई. नुसत्या भाषणानेच, मंडळीत बसलेल्या कित्येकांच्या मनांत ज्या अनेक शंका घोळत असत त्या सर्व शंकांचे सहज निरसन होत असे. हाच त्यांचा नित्य दृष्ट चमत्कार होता. ‘अलौकिक नोहावे लोकांप्रति’ याची जरी ते खबरदारी घेत, तथापि त्यांच्या ऊह-शक्तीचा जोर इतका प्रबल असे की खरा जिज्ञासु व प्रेमी भेटला की त्यांची ती पवित्र अमृतमय वाणी सुसरी प्रमाणे घों घों करीत बाहेर पडे. बिचाऱ्या प्रेमळ भक्तांना लुटू होऊन त्यांच्या पायी लोळण्याशिवाय कांहीच

(५५)

सुचत नसे. ते जरी चमत्कारांचा निषेध करीत तथापि त्यांचे चमत्कार जागृती व स्वप्नी पदोपदीं दृष्टीस पडत व परमार्थाकडे वळविण्याकरिता इतरांना ते चमत्कार हल्लीही दृष्टीस पडत आहेत. महाराजांच्या आठवणी, म्हणी, व त्यांचे सर्व चमत्कार नुसते लिहून काढले तर एक मोठा प्रचंड ग्रंथच होईल. कांही त्यांचे चमत्कार त्यांच्या मोठ्या चरित्रांत दिले आहेत.

त्यांचे अलौकिक दृश्य विभूतीचा तिरोभाव झाल्यानंतर, ४१६ महिन्यांच्या आंतच त्यांच्या संबंधाने श्रीयुत त्रिंबकराव देहनकर बी. ए. एल. एल. बी. वकील, बिलासपूर यांना जो महाराजांचा मोठा चमत्कार घडला व जो बेळगांव येथील १९२३ नोवेंबरच्या ‘लोकमित्रा’ मध्ये छापला गेला, तो जसाचा तसाच नमूद करून, जेथें बुद्धीचा लाग लागत नाही अशा महाराजांच्या लोकोत्तर भक्तिज्ञानयोगैश्वर्याच्या चमत्कारसमुद्रांतच वाचकांस सोडून देऊन त्यांच्या ह्या मनोहर, मोहक, पण विषयमदिरनें घारलेल्या बुद्धीला पालट देणाऱ्या अल्प चरित्राला विराम देतो. ०००

(५६)

गुलाब सौरभ

कै. वासुदेवराव वामनराव मुळे

श्रीगुलाबराव महाराजांच्या सख्यभक्तीचे अधिकारी.

श्रीज्ञानेश्वर मधुराह्वैत सांप्रदायिक मंडळ, अमरावती

रु. ५

(३)

देवासव्या राजांनी काढून घेतलेले छायाचित्र

(देवास-१३ सप्टेंबर १९१३)

- श्री. गंगाधर मुळे,
 * श्रीगुलाबराव महाराजांचे उत्तराधिकारी-बाबाजीमहाराज पंडित,
 श्री. वासुदेवराव मुळे, * श्री. राजेश्वरजी त्रिपुरवार,
 * श्री. व्यंकटराव देशपांडे, * श्री. हरिभाऊ केवले,
 श्री. नारायणराव केंकरे, श्री. बाबुराव तांबे(झांशीच्या राणीचे नातू),
 * श्री. नाजजी कविमंडन, * श्री.. भक्त

(*श्री महाराजांनी नमन केलेल्या शिष्यपंचकातील ४ मास्यवर)

*

रूपवर्णन

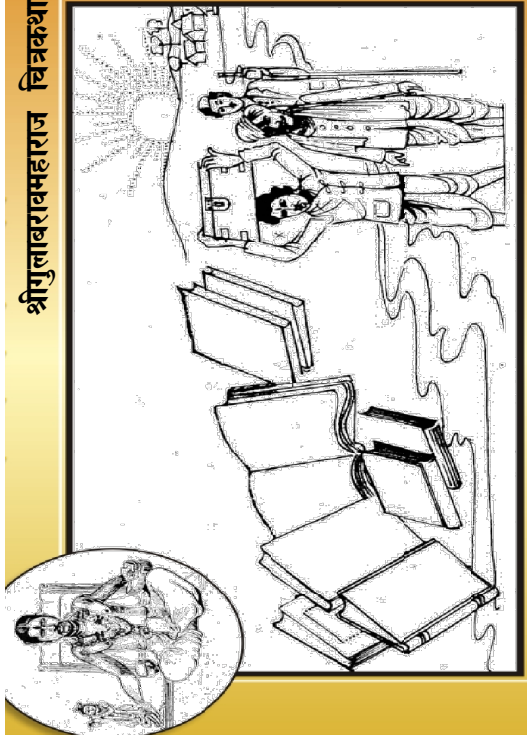
पुण्यवृक्ष आजि फळलासे माझा । माय ज्ञानेशजा देखिलेली ॥
 अरुणप्रभेची ओतोनिया मूस । रेखिले सुरस पादपद्म ॥
 कर्दळीच्या स्तंभासम जानुजंघा । मृदुल सुरंगा शोभताती ॥
 कटि पीतांबर उदरी त्रिवळी । कुंकुमरेखा भाळी शोभतसे ॥
 सरळ नासिक सुहास्य वदन । माथां कृष्णवर्ण वेणी शोभे ॥
 पांडुरंगनाथ सर्वांग सुंदर । हृदय मंदिर शोभवीतु ॥

(श्री बाबाजीमहाराज पंडितांची अमंगगाथा. अमंग- ५).

श्री. वासुदेवराव मुळे-रस्तर

(४)

श्रीगुलाबरावमहाराजांचे उत्तराधिकारी श्रीबाबाजीमहाराज पंडित यांचे ग्रंथ

१. आर्यधर्मोपपत्ति (रु.५०)
२. हरिपाठ-रहस्य (रु.६०)
३. अमृतानुभवकौमुदी (रु.१५०)
४. ज्ञाने. गूढार्थदीपिका (३००)
५. अभंगगाथा (रु.५०)
६. विविध लेखसंग्रह (रु.१५०)
७. संतकथा (रु.१५)
८. पंचदशी प्रवचने
९. भागवत प्रवचने (रु.)

श्रीबाबाजीमहाराज पंडित यांनी अनुवादित
श्रीज्ञानदेवांचे व श्रीगुलाबरावमहाराजांचे ग्रंथ

१. हरिपाठ
२. चांगदेवपासष्टी
३. चित्तोपदेश
४. भक्तिपदतीर्थांमृत
५. नित्यतीर्थ
६. निगमान्तपथसंदीपक
७. पाण्डुरंग चौसष्टी
८. प्रीतिनर्तन (अपूर्ण)
९. स्वमतनिर्णयः (संस्कृत)
१०. कान्तकान्तावाक्यपुष्पम् (संस्कृत)
११. गोविंदानंदसुधा (संस्कृत)
१२. भक्तिसूत्र-अधिकरणन्यायमाला (संस्कृत)
१३. भगवद्भक्तिसौरभ (रुक्मिणीपत्रिका)

श्रीगुलाबरावमहाराज : ग्रंथसूची

(यष्टि १)	रु. ४०	(य.१२) पत्रे ४६ रु.६०
(यष्टि २) पूर्वार्ध	रु.४०	(य.१३) वेदान्त०दीपिकारु.५०
(") उत्तरार्ध	रु.५०	(य.१४) भक्ति.-सांख्य० रु.८०
(य.३) प्रियलीलामहोत्सव	रु.८०	(य.१५) आत्मचरित्रादि रु.१२०
(य.४) स्त्रीगीत संग्रह	रु.४०	(य.१६) संस्कृत ३१२ रचना रु.१२०
(य.५) अलौ. व्याख्याने	रु.५०	(य.१७) सुबोध हिंदुधर्म रु.८०
(य.६) स्वमन्तव्यांश० हिं.	रु.५०	(य.१८) स्फुटनिरूपणे रु.५०
(य.७) ३८ पत्रे	रु.६०	(य.१९) हिंदी गीता रु.५०
(य.८) साधुबोध	रु.६०	(य.२०) योगप्रभाव गद्य रु.१२०
(य.९) अभंगांची गाथा	रु.१००
(") पदांची गाथा	रु.१००	'श्रीमहाराजांचे चरित्र'
(य.१०) प्रेमनिकुंज	रु. ७५	त्रिपुरवारकृत (मूल) रु.१५०
(य.११) संप्रदायसुरतरु	रु.१२०	'माधुर्यमधुकोश' महाराजांच्या
पूर्वविहार	रु.१२०	ग्रंथांतील विषयसूचि रु.३००
उत्तरविहार	रु.१२०	१३० ग्रंथांचा सारांश
		(११४ पत्रांसह) रु.२०

श्रीज्ञानेश्वर मधुराद्वैत सांप्रदायिक मंडळ, दहीसाथ, अमरावती
(५५)

This document was created with Win2PDF available at <http://www.win2pdf.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.
This page will not be added after purchasing Win2PDF.